

ДОМАШНЯ ЦЕРКВА

у вітчизняній баптистській
еклезіології та сучасній
біблістиці

Олександр Гейченко, PhD (cand.), Одеська богословська семінарія (Одеса, Україна) ORCID: 0000-0002-0677-3456

Анотація: В повсякденнім дискурсі баптистських служителів домашня церква часто ототожнюється з родиною чи малими групами. Ситуація ускладнюється нечітким використанням поняття домашньої церкви у віросповідних та еклезіологічних текстах баптистів. В статті робиться спроба відкрити дискусію про домашню церкву і, з цією метою пояснюється використання цього поняття в еклезіологічних документах баптистів, а також узагальнюються результати вивчення концепції домашньої церкви в сучасній біблістиці.

Ключові слова: *домашня церква, малі групи, родина, баптисти, еклезіологія*

House Church in the Local Baptist Ecclesiology and Contemporary Biblical Studies

Oleksandr Geychenko, PhD (cand.), Odesa Theological Seminary (Odesa, Ukraine) ORCID: 0000-0002-0677-3456

Abstract: In everyday discourse Baptist ministers often identify house church with a family or small group. The situation is further complicated by the lack of clarity in the use of house church concept in the Baptist confessional and ecclesiological texts. This article attempts to open discussion on the house church concept and for this purpose tries to throw light on the use of the concept in Baptist ecclesiological documents and summarise the results of study of the concept in the contemporary biblical studies.

Keywords: *house church, small groups, family, Baptists, ecclesiology*

Вступ

В останні роки у ВСЦ ЄХБ досить активно пропагували ідею впровадження малих груп в служіння помісних церков. Це було викликано бажанням активізувати церковне життя через організацію мережі домашніх груп. Для обґрунтування цього часто використовували приклади з Нового Завіту, які тлумачили в світлі сучасної практики використання малих груп. Так, наприклад, в статті пастора Володимира Омельчука прямо говориться, що в Єрусалимі “церква мала просту модель домашніх груп”.^[1] Він обґрунтовує своє твердження тим, що кімнати в будинках юдеїв “були невеликими і вміщували до десяти осіб”.^[2] Це, безумовно, спрощення, яке не враховує зустрічі, що відбувалися у великих будинках (див. Дії 1:13; 12:12). Також досить часто “домашня церква” ототожнюється з домашньою групою в популярних роликах.^[3]

Пожвавлення інтересу до сім’ї та її ролі в здійсненні християнського покликання у світі сприяло росту зацікавленості темою домашньої церкви. Так “Місія Євразія” ініціювала цілий проект “Сім”я як місія”, спрямований на актуалізацію цінності сім’ї та здійснення місії в рамках родини. В ході конференцій і семінарів активно дискутуються теми спільного поклоніння або біблійного навчання в сім’ї. Очевидно, дана ініціатива покликана заповнити лакуни в християнському осмисленні найбільш базового осередку суспільства, але побічно зачіпає питання про те, що таке домашня церква.

З іншого боку, обмеження на проведення богослужінь в умовах карантину змусили служителів церкви задуматися про форми поклоніння, проведення Вечері Господньої і святкування Великодня в умовах пандемії.^[4] На перший план вийшло богослужіння в сім’ї (якщо всі члени сім’ї християни) або ж спілкування за допомогою сучасних засобів зв’язку. Так чи інакше, “домашня церква” знову опинилася в центрі розмов.

Всі ці фактори змушують задуматися про наступні питання – Наскільки сучасна практика домашніх груп співвідноситься з феноменом домашніх церков в Новому Завіті? Наскільки обґрунтованим є використання поняття “домашня церква” в значенні “сім”я”? Чи проливають біблійна археологія та соціологічні дослідження Нового Завіту світло на те, чим насправді були домашні церкви та як вони функціонували?

Слід зазначити, що доктринальні документи баптистів вносять деяку плутанину в це питання. Так, починаючи з “Проекту віровчення ВСЄХБ”, опублікованого в 1980 році,^[5] баптистські віровчення в розділі про церкву поряд з поняттям церкви вселенської і церкви помісної вико-

^[1] В. Омельчук “Церква домашніх груп” <https://www.baptyst.com/tserkva-domashnih-grup/>

^[2] Там же.

^[3] См., https://www.youtube.com/watch?v=dMPP63ZV_YY

^[4] См. сайт ВСЦ ЄХБ <https://www.baptyst.com/category/sluzhinnya-na-karantyni/>

^[5] “Проект Вероучення ВСЄХБ”, *Братский Вестник*, 4 (1980), 32-52.

ристовують і “домашню церкву”. Цікаво те, що вона просто згадується без розкриття її суті і зв’язку з вченням про церкву в цілому. Чому цей нетиповий для віровчення компонент щільно увійшов в текст віровчень, і ніхто не намагався прояснити його суть? Ймовірно, в основі цієї плутанини лежить нерозуміння укладачами віросповідних текстів суті новозавітного феномена домашньої церкви.

У статті робиться спроба прояснити поняття “домашня церква”. У першій частині буде описано генезис та окреслені контури даного поняття в еклезіологічних документах баптистів Російської імперії, Радянської Росії, СРСР і незалежної України. У другій частині будуть пунктирно представлені результати вивчення концепції домашньої церкви в сучасній біблістиці. Головна мета статті – започаткувати дискусію про природу церкви і сучасні форми церковного життя.

ДОМАШНЯ ЦЕРКВА У ВІРОСПОВІДАННЯХ ЄХБ

У цьому розділі з метою з’ясувати генезис та обсяг поняття “домашня церква” розглядаються основні віросповідні тексти і богословські статті, в яких це поняття зустрічається.

Генезис поняття

Безумовно, в основі концепції лежить біблійне словосполучення – “домашня церква”, яка зустрічається в низці текстів Нового Завіту: Рим. 16: 3-4; 1 Кор. 16:19; Кол. 4:15; Флм. 2. Всі ці тексти постійно фігурують в розділах віровчень чи статей, присвячених домашній церкві.

Хоча на даному етапі поняття “домашня церква” щільно увійшло у віросповідні тексти баптистів, слід визнати, що, незважаючи на біблійні коріння, воно не зустрічається в самих ранніх віровченнях баптистів Російської імперії. Так “Віровчення новонаверненого руського братства”, відоме як віровчення Ратушного (1871), а також “Віровчення Павлова” (1906) – переклад на російську мову “Гамбурзького віросповідання”, укладеного Онкеном і іншими, взагалі не згадують домашньої церкви. Це ж стосується і “Короткого катехізису” (бл. 1880), укладеного Іваном Рябошапкою.^[6] Згадані тексти не диференціюють вселенську церкву і помісну церкву. Вони написані в руслі уявлення про видиму церкву, яка відображає церкву невидиму. Диференціація починає з’являтися лише в текстах початку ХХ століття. Наприклад, у Проханова (1910) чи Івана Каргеля (1913). Що стосується домашньої церкви, то навіть досить впливове віросповідання Каргеля не згадує її.^[7]

Можливо найбільш рання згадка про домашню церкву зустрічається в “Віровченні євангельських християн” Проханова (1910). У цьому тексті дається просте визначення поняттю: “зібрання відроджених душ, які

^[6] См. <https://slavicbaptists.com/2012/02/09/riaboshapka/>

^[7] См. <https://slavicbaptists.com/2012/02/09/kargelconfession/>

належать до одного дому, або сім'ї (1 Кор. 16,19; Рим. 16,4; Кол. 4,15)".^[8] Слід зазначити, що текст віросповідання не уточнює, як домашня церква пов'язана з помісною або вселенською церквою.

Після 1910 року домашня церква зустрічається у низці публікацій про церкву. Так, звіт про Перший настановний з'їзд баптистів в Омську^[9] коротко переповідає доповідь І. А. Євстратенко. Доповідь Євстратенко про домашню церкву йшла відразу після доповіді, присвяченої біблійному вченню про шлюб. На відміну від "Віровчення" Проханова, Євстратенко не дає визначення домашній церкві а замість цього приводить огляд ключових уривків Нового Завіту, в яких вона згадується. Він пов'язує домашню церкву з ідеєю сімейного життя.^[10] Цей важливий момент буде розглянуто в наступному розділі.

Роком пізніше домашня церква згадується у важливій статті Миколи Одинцова про церкву.^[11] Він пише: "Домашня церква є зібранням відроджених душ, які належать до одного дому або сім'ї (1 Кор. 16:19; Рим. 16:4; Кол. 4:15)".^[12] Фраза дослівно повторює формулювання прохановського «Віровчення» (див. Таблицю нижче). Цікаво, що Одинцов докладно говорить про помісну і про вселенську церкви, а згадка про домашню церкву просто розриває ці два аспекти вчення нічого не додаючи до них.

У низці текстів післявоєнного періоду домашня церква згадується вже без визначення, просто як факт. Наприклад, в статті П. К. Шатрова йдеться, що "Святе Письмо говорить про домашню, помісну і вселенську Церкву Христа" і згадує уривок з 1 Кор. 16:19,^[13] а "Проект Віровчення ВСЕХБ" (1980)^[14] і "Віровчення ВСЕХБ" (1985)^[15] використовують наступне формулювання: "З дня П'ятидесятниці існують вселенська (невидима), помісна і домашня церкви". Цю лінію продовжує віросповідання Російського союзу ЄХБ, яке відображає вплив Проханова і зберігає еклезіологічну неясність щодо домашньої церкви, внесена цим текстом.^[16] Схоже на те, що укладачі документів вирішили обмежитися простим згадуванням домашньої церкви, не намагаючись пояснити це поняття або зв'язати його з вселенською і помісною церквою.

Вже за часів незалежної України укладачі віросповідання намагалися вирішити цю проблему. Слід зазначити, що існує декілька альтернатив-

^[8] Іван Проханов, "Изложение евангельской веры или вероучение евангельских христиан", в *История баптизма*. Вып. 1 (Одесса: Одесская богословская семинария, 1996), 449.

^[9] С. В. Белоусов, "Первый назидательный съезд баптистов в Омске (Сибирь)", *Баптист* 6-7 (1925), 37.

^[10] Белоусов, "Первый назидательный съезд", 37.

^[11] Н.В. Одинцов, "О Церкви", *Баптист* 9-10 (1926), 4.

^[12] Одинцов, "О Церкви", 4.

^[13] П.К. Шатров, "Церковь Христа в свете учения Св. Писания", *Братский Вестник* 2 (1977), 14.

^[14] "Вероучение ВСЕХБ: Проект", *Братский Вестник* 4 (1980), 45.

^[15] "Вероучение ВСЕХБ", *Братский Вестник* 4 (1985), 43.

^[16] Див. <https://baptist.org.ru/faith/verouchenie>.

них редакцій Віросповідання ВСО ЄХБ: російська версія редакції 2000 року (далі – «Вероисповедание» [2000р]), українська версія редакції 2000 року (далі – «Визнання» [2000у]), та українська скорочена версія редакції 2006 року (далі – «Визнання» [2006к]).

У «Вероисповедании» (2000р) вчення про домашню церкву викладено досить розгорнуто: “Мы верим, что домашняя церковь – видимое собрание возрожденных душ, которые проживают в одном доме, одной семье (Рим. 16:3-4; 1Кор. 16:19; Кол. 4:15), и принадлежат к поместной церкви. Священное Писание устанавливает определенные обязанности для членов домашней церкви: мужей и жен (Еф. 5:22-33), родителей и детей (Еф. 6:1-4), господ и слуг (Еф. 6:5-9), старших и младших (Тит 2:2-6)”.^[17] Неозброєним поглядом видно, що текст повторює “Віросповідання” Проханова, при цьому дещо розширює його, додаючи уточнення, що члени домашньої церкви “належать до помісної церкви”. Крім того, слід зазначити, що текст змішує дві різні категорії: з одного боку згадується домашня церква, а з іншого – перераховуються обов’язки різних соціальних груп, описані в “соборному” посланні до Ефесян.

Українська редакція процитованого вище тексту істотно відрізняється: “Ми віримо, що домашня церква є видимим зібранням відроджених душ, *які проводять служіння у домі однієї сім’ї*” (Виділено мною – ОГ).^[18]

В редакції 2006 року домашня церква не згадується взагалі.^[19] Цей важливий факт може вказувати на спроби осмислення концепції домашньої церкви і її зв’язку з еклезіологічним розділом віровчення.

Таблиця 1. Визначення домашньої церкви

Проханов (1910)	Одінцов (1926)	ВСО ЄХБ (2000р)	ВСО ЄХБ (2000у)
Домашняя церковь есть собрание возрожденных душ, принадлежащих к одному дому, или семье (1 Кор. 16,19; Римл. 16,4; Кол. 4,15).	Домашняя церковь есть собрание возрожденных душ, принадлежащих к одному дому или семье (1 Кор. 16:19; Рим. 16:4; Кол. 4:15)	Мы верим, что домашняя церковь – видимое собрание возрожденных душ, которые проживают в одном доме, одной семье (Рим. 16:3-4; 1 Кор. 16:19; Кол. 4:15), и принадлежат к поместной церкви.	Ми віримо, що домашня церква є видимим зібранням відроджених душ, які проводять служіння у домі однієї сім’ї (Рим. 16:3-4; Кол. 4:15)

^[17] Цит. мовою оригіналу по тексту старої версії офіційного сайту ВСО ЄХБ, http://old.baptyst.com/index.php?option=com_content&task=view&id=386&Itemid=28&lang=ru&limitstart=3/

^[18] Див. ВСО ЄХБ. Учбова Рада, *Визнання віри євангельських християн-баптистів та практика християнського життя та служіння* (Луцьк: “Християнське життя”, 2010), 40.

^[19] ВСО ЄХБ. Учбова Рада, *Визнання віри євангельських християн-баптистів та практика християнського життя і служіння* (Київ: б.в., 2006), 15-16; цей же текст наводиться у старій версії офіційної сторінки ВСО ЄХБ. Див. <https://www.baptyst.com/virovchennya/>.

Цей огляд показав, що точкою входу поняття “домашня церква” у віросповідні тексти і богословські статті став один документ – “Віросповідання” Проханова. Повторення трійної схеми церкви – помісна, домашня, вселенська – стало загальним місцем. Слід також зазначити, що цей крок не додавав ясності еклезіологічним уявленням баптистів. Скоріш, в кожному тексті відчувається якась недомовка: домашня церква згадується поряд з помісною і вселенською але при переході до обговорення членства, церковного устрою, таїнств, церковної дисципліни і керівництва домашня церква випадає з поля зору. Це ставить законне питання – як баптисти розуміли домашню церкву?

Значення поняття

Хоча більша частина текстів використовує поняття “домашня церква” в еклезіологічному розділі, по суті, всі вони мають на увазі саме християнську родину. Наприклад, Проханов, Одинцов, Шатров, “Проект віросповідання ЄХБ” (1980), “Віросповідання ЄХБ” (1985) і “Вероисповедание ВСО ЕХБ” (2000р) визначають домашню церкву як зібрання відроджених людей в рамках однієї сім’ї.

Згадка Одинцовим домашньої церкви тісно пов’язана зі спробою визначити обсяг поняття “церква”. Спочатку він вказує на церкву як помісне зібрання, після чого згадує “світову спільноту, яка уособлює собою весь істинний народ Божий на землі і на небі”.^[20] Прохановське формулювання прилягає до першого аспекту поняття церкви, що наводить на думку, що Одинцов просто спробував натякнути, що «домашня церква» в сенсі “християнська сім’я” просто є частиною помісної церкви і не має самостійного еклезіологічного статусу. Швидше за все, він не мав на увазі, що домашня церква – ще одна форма церкви. На жаль, цього не зрозуміли укладачі «Проекту віровчення ВСЄХБ» (1980) і «Віровчення ВСЄХБ (1985)» і деяких наступних текстів.

Як зазначалося в попередньому розділі, доповідь Євстратенко слідувала безпосередньо після доповіді про християнську родину. Саме цим пояснюється ось ця фраза: “проведення в життя правильної постанови домашньої церкви принесе велику користь братам і сестрам. Через неї увіллється в сім’ю світлий струмінь оновленого життя, яке ще більше відокремить Божий народ від людей світу цього”.^[21] Тобто, мова йде про те, що завдяки організації поклоніння або вивчення Святого Письма в сім’ї відбудеться більше вкорінення віруючих в християнських переконаннях і практиках, які допоможуть їм відокремитися від мирського способу життя. При цьому Євстратенко пов’язує появу домашньої церкви з подіями, що описані в таких текстах Писання: Дії 2:46-47 – “ломлячи хліб по домах...”; Рим. 16: 4; 1 Кор. 16:19; Кол. 4:15; Флм. 2; 3 Ін. 8. В цілому, Євстратенко описує організацію духовного життя в рамках сім’ї, а не

^[20] Одинцов, “О Церкви”, 5.

^[21] Белоусов, “Первый назидательный съезд”, 37.

“домашню церкву” в сенсі новозавітної громади, що збиралася в однім домі і яка включала також всіх членів домоволодіння. Тобто, він наслідує усталену траєкторію розуміння домашньої церкви як християнської сім’ї.

Проста згадка “домашньої церкви” в віросповідних документах без будь-якого розгорнутого пояснення цього явища може вказувати, з одного боку, на буквалістський підхід до формування віровчення – є згадка концепції в Новому Завіті, значить потрібно її записати, а як вона пов’язана з вченням про церкву, і чи пов’язана взагалі, це автори не розкривають. Також стає зрозумілим замовчування текстами віросповідань ролі домашньої церкви в ході обговорення церковного устрою, таїнств, церковної дисципліни або служителів. Ймовірно укладачі документів просто не бачили, яким чином домашня церква в значенні християнської сім’ї може вписуватися в дискусію про всі ці питання. Якщо домашня церква – це християнська сім’я, то як необхідно відправляти таїнства, як має відбуватися церковна дисципліна чи обрання служителів? Чи може бути батько сімейства служителем? На якій підставі? Все це питання, на які не можна відповісти, якщо залишатися в рамках уявлення, що домашня церква – це християнська сім’я.

Віросповідання ВСО ЄХБ є виключенням з низки текстів, які повторюють прохановську потрійну схему. У кожній з трьох версій текст або пов’язував ідею домашньої церкви з помісною громадою (2000р і 2000у) або взагалі намагався уникнути її згадки (2006к). Наприклад, в українській версії дім вже не ототожнюється з сім’єю, це просто місце, в якому збирається церква. На наш погляд це формулювання є максимально наближеним до того, чим домашня церква була за часів Нового Завіту. Чим же на самому справі була домашня церква, або скоріше домашні церкви, за часів Нового Завіту? Відповідь на це питання я спробую дати в наступному розділі.

ДОМАШНЯ ЦЕРКВА В СУЧАСНІЙ БІБЛІСТИЦІ

Вивчення домашніх церков виникнуло на загальній хвилі інтересу до різних аспектів еклезіології у двадцятому столітті. Домашні церкви вже більше півстоліття знаходяться в полі пильної уваги біблістів,^[22] місіологів і фахівців у галузі прикладної еклезіології.^[23]

^[22] Ханс-Джозеф Клаук розглядає значення домашньої церкви в раннім християнстві. Див. Hans-Josef Klauck, *Hausgemeinde und Hauskirche im fruhen Christentum*. Stuttgarter Bibelstudien 103 (Stuttgart: Katholisches Bibelwerk, 1981). Узагальнення результатів досліджень див. в С. К. Бартон, “Социальные ценности и структуры”, в *Словарь Нового Завета*. Т. 2: Мир Нового Завета, под ред. Крейга Эванса, Ральфа Мартина и Даниэля Рейда. Серия “Современная библеистика” (М: ББИ, 2010): 737-42. Дерек Тидбол, “Социальная среда основанных Павлом церквей”, в *Словарь Нового Завета*. Т. 2: Мир Нового Завета, под ред. Крейга Эванса, Ральфа Мартина и Даниэля Рейда. Серия “Современная библеистика” (М: ББИ, 2010): 750-58. James D.G. Dunn, *Beginning from Jerusalem*. Christianity in the Making, vol. 2 (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2009), 598-659. Ekkehard W. Stegemann and Wolfgang Stegemann, *The Jesus Movement: A Social History of Its First Century* (Minneapolis: Fortress, 1999), 275-87.

Ще в 1939 році американський бібліст Флорйд Філсон (1896-1980) сфокусувався на значенні та функції домашніх церков в світлі “дійсних фізичних умов, в яких перші християни збиралися і жили”.^[24] Наприкінці своєї важливої статті Філсон стверджує, що домашня церква

забезпечила оточення, в якому перші християни ментально відокремилися від юдаїзму перш, ніж стався дійсний розрив. Вона надала велике значення спробам християнізувати сімейні відносини. Вона частково пояснює схильність апостольської церкви до розділень. Вона допомагає знайти справжнє розуміння впливового положення заможних сімей в спільноті, яку іноді вважали церквою незаможних. Вона вказує на ситуацію, в якій формувалися лідери, що стали наступниками апостольських служителів. Очевидно, що апостольську церкву не можна зрозуміти належним чином без постійного нагадування собі про внесок домашніх церков.^[25]

Стаття Філсона вказала на прогалини в дослідженнях новозавітної церкви, а також визначила подальші напрямки цих досліджень. Представлений нижче текст – скромна спроба узагальнити результати дослідження домашніх церков через призму археології, соціології, а також місіології та еклезіології.

Археологічний ракурс

Під час читання книги Дій Апостолів, виникає ясне усвідомлення того, що велика частина регулярних зустрічей перших християн відбувалася у приватних будинках (Дії 1:13; 2:46; 5:42; 12:12). Ревні юдеї швидко переривали зустрічі новонавернених в синагогах. Винятком були зустрічі в притворі Соломона в Єрусалимському храмі на самому початку руху (Дії 2:46; 3:11) і в училищі Тирана в Ефесі (Дії 19:9).^[26]

Ця картина узгоджується з археологічними даними. Наразі не виявлено жодної будівлі першого століття, яку можна було б ідентифікувати як церковну.^[27] З цілком зрозумілих причин християни не будували церков-

^[23] Важлива робота Роберта Бенкса різнобічно розглядає ідею спільноти у Павла. Див. Robert Banks, *Paul's Idea of Community* (Exeter: Paternoster, 1980). Екхард Шнабель торкається домашніх церков у своїй монументальній праці про ранньохристиянську місію. Eckhard J. Schnabel, *Early Christian Mission* (Downers Grove, IL: IVP, 2004). Див. також Roger W. Gehring, *House Church and Mission: The Importance of Household Structures in Early Christianity* (Peabody, Mass.: Hendrickson, 2004). Більш застаріла робота: Michael Green, *Evangelism in the Early Church* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1970), 207-23. Дел Біркей намагався застосувати результати біблійних, археологічних та соціологічних досліджень до оновлення церкви. Див. Del Birkey, *The House Church: A Model for Renewing the Church* (Scottsdale, PA: Herald, 1988).

^[24] Floyd V. Filson, “The Significance of the Early House Churches,” *Journal of Biblical Literature*, Vol. 58, No. 2 (Jun., 1939), 105-106.

^[25] Filson, “The Significance of the Early House Churches,” 112.

^[26] Регулярна оренда була занадто дорогою для груп учнів, а асоціації не вітали конкурентів. Див. Dunn, *Beginning from Jerusalem*, 602.

^[27] Найбільш рання будівля відноситься до кінця другого століття. Див. Dunn, *Beginning from Jerusalem*, 602.

них будівель до отримання легального статусу в Римській імперії за часів Костянтина,^[28] а до того часу використовували для зібрань приватні будинки.^[29]

Будівля інсули в Остії.

Розкопки в Дура-Европос дозволили виявити залишки, що ідентифіковані як домашня церква, в якій була невелика каплиця, баптистерій а також християнські фрески на стінах. Будівля була побудована в 232/33 році, перебудована у 240/41 і використовувалась близько п'ятнадцяти років, перш ніж її було засипано.^[30] У будівлі прибрали простінки, щоб розширити кімнату для зібрань (5x15 м) і влаштували кафедру вище рівня громади.^[31] Філсон вважає, що на прикладі цього будинку можна бачити, як житлові приміщення поступово перетворювалися в церковні будівлі.^[32]

У першому столітті міська забудова складалася з декількох типів будинків: *домуси* і *інсули*. Домус (особняк або вілла) – одноповерхова або двоповерхова автономна будівля, в якому зазвичай проживав один рід або сімейство. *Інсула* – прибутковий багатоповерховий будинок, в якому проживали різні сім'ї або окремі люди. У домусах мешкало трохи більше 10% населення Римської імперії, інші 90% жили в інсулах.^[33]

До 1980-х років серед вчених сформувався консенсус, що домашні церкви збиралися в особняках заможних членів церков.^[34] У Новому

^[28] Див. Filson, “The Significance of the Early House Churches,” 107-108.

^[29] Наступний текст спирається на працю Джерома Мерфі-О'Коннор, котрий допомагає зрозуміти з перспективи археологічних даних, чим саме були спільноти та християнські практики. Див. Jerome Murphy-O'Connor O.P., *St. Paul's Corinth: Texts and Archaeology*. Good News Studies, 6 (Collegeville, MN: Liturgical Press, 1990), 153-72; пор. В. Зегнун, ієрей, “Домашние церкви в контексте 1 Кор. 11:17-34”, *Христианское Чтение* №5 (2016), 42-51.

^[30] Про розкопки та інтерпретацію даних див. Michael Peppard, *The World's Oldest Church: Bible, Art, and Ritual at Dura-Europos, Syria* (New Haven: Yale University Press, 2016); L. Michael White, *The Social Origins of Christian Architecture*, vol. I: Building Gods House in the Roman World Architectural Adaptation Among Pagans, Jews, and Christians (Valley Forge, PA: Trinity Press International, 1996); L. Michael White, *The Social Origins of Christian Architecture*, vol. II: Texts and Monuments for the Christian Domus Ecclesiae in Its Environment (Valley Forge, PA: Trinity Press International, 1997).

^[31] Filson, “The Significance of the Early House Churches,” 107-108

^[32] Filson, 108-109.

^[33] Robert Jewett, “Tenement Churches and Communal Meals in the Early Church: The Implications of a Form-Critical Analysis of 2 Thessalonians 3:10,” *Biblical Research* 38 (1993), 26.

Завіті зустрічається низка таких членів церков: в Єрусалимі — “велика світлиця” (Дії 1:15, 2:1-2), дім Марії, матері Марка (Дії 12:12); в Филипах — дім Лідії (Дії 16:14-15); Коринті — дім Гая (Дії 18:7, 11; Рим. 16:23;), дім Стефана (1 Кор. 16:5), дім Хлої (1 Кор. 1:11), дім Акили і Прискили (Дії 18:1-4); в Римі — дім Прискили і Акили (Рим. 16:3-4), дім Аристовула (Рим. 16:10), дім Наркиса (Рим. 16:11); в Колоссах — дім Филимона (Флм. 2); в Лаодикії — дім Німфана / Німфи (Кол. 4:15-16). По всій видимості, всі ці спільноти були церквами “які збираються в домі Х”.^[35]

На прикладі римської вілли, знайденої в районі Анаплога в Коринті, Мерфі-О’Коннор показує, як фізичні умови впливали на склад церкви і характер церковних зібрань.^[36] Він вважає, що типовий атріум (6x7.5 м) міг вмістити до 30 осіб, а трикліній (7x7 м) — не більше дев’яти. Таким чином, одночасно в домусі могли зібратися від 25 до 40 осіб.^[37] Зрозуміло, що жодне з внутрішніх приміщень не могло одночасно вмістити всіх членів церкви. Це означає, що міг застосовуватися якийсь принцип диференціації (пор. Як. 2: 1-7), який впливав на відносини в громаді або християнські практики (див. 1 Кор. 11:17-34).^[38]

Роберт Джуїтт, професор Нового Завіту в Євангельської богословської семінарії Гаррета, вважає спрощенням прив’язку домашніх церков тільки до особняків.^[39] Дані дозволяють говорити про церкви, що збиралися в інсулах, і цей факт є недооціненим сучасними біблістами.^[40] Інсули могли сягати висоти в п’ять поверхів і були різної якості. Одні — пристойні і в гарних місцях, інші — в не дуже гарних кварталах.^[41] Житлові приміщення в

^[34] Див. обговорення консенсусу та аргументи в Jewett, 23-27.

^[35] Wayne A. Meeks, *The First Urban Christians: The Social World of the Apostle Paul* (New Haven: Yale University Press, 1983), 75.

^[36] Murphy-O’Connor, *St. Paul’s Corinth*, 155.

^[37] Murphy-O’Connor, 156. За іншими оцінками — до 50 осіб. Див. Stegemann and Stegemann, *The Jesus Movement*, 276-77. Особняк складався з центрального внутрішнього двору (*атріум*), в центрі якого була невелика водойма для збору води (*імплувіум*), їдальні (*трикліній*), спальних кімнат (*кубікули*), підсобних приміщень: кухні (*кукіна*), майстерень або крамниць (*таберни*), в яких могли жити бідні клієнти. На другому поверсі могли розташовуватися спальні рідні або слуг.

^[38] Блискучу інтерпретацію через призму археологічних та історичних даних див. в Гордон Д. Фи, “История как контекст для толкования” в *Библия в современном мире: аспекты толкования* (М.: “Триада”, 2002), 28-36.

^[39] Robert Jewett, “Tenement Churches and Communal Meals in the Early Church,” 23—43. Див. також Monika Trumper, “Material and Social Environment of Greco-Roman Households in the East: The Case of Hellenistic Delos,” in *Constructing Early Christian Family as Social Reality and Metaphor*, ed. Halvor Moxnes (London; New York: Routledge, 2003), 19 — 43.

^[40] Dunn, *Beginning from Jerusalem*, 607, n.33. Пор. Andrew Wallace-Hadrill, “*Domus and Insulae* in Rome: Families and Housefuls,” in *Early Christian Families in Context: An Interdisciplinary Dialogue* eds. David L Balch and Carolyn Osiek (Grand Rapids, MI; Cambridge, UK: Eerdmans, 2003), 3-18.

^[41] Стан житлових умов в таких приміщеннях та життя у місті взагалі описав у своїх сатиричних творах римський поет та сатирик Ювенал (60 — бл. 132):

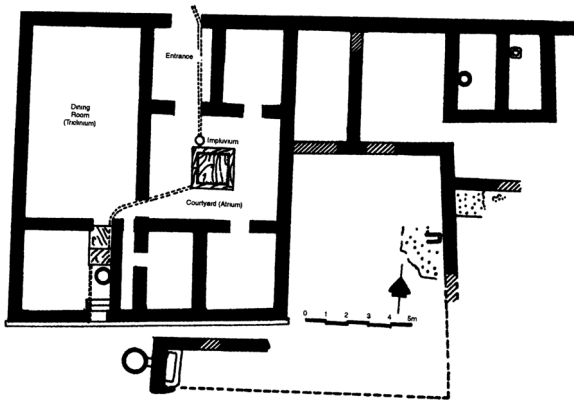

Схема римської вілли, знайденої в районі Анаплого в Коринті. По кн. Murphy-O'Connor, *St. Paul's Corinth*.

інсулах не мали окремого виходу на вулицю на відміну від домусів. Приміщення на першому поверсі могли здавати під крамниці, майстерні або під квартири. Квартири могли бути достатньо просторими. Часто такі помешкання орендували досить заможні люди. Чим вище поверх, тим менше були приміщення. Житло на верхніх поверхах як правило були

тісним і його здавали в оренду поденно. Ймовірно, в інсулах могла одночасно розміститися невелика група людей, від дванадцяти до 25 осіб щонайбільше.^[42]

Особливість таких груп полягала в тому, що вони не залежали від щедрості багатого патрона оскільки склалися тільки з представників нижчих верств суспільства. Вони також уособлювали собою іншу модель церковного устрою: “На відміну від домашніх церков, у яких був патрон з середнього або вищого класу зі своїми рабами, сімейством, друзями та іншими, церкви в дохідних будинках склалися з міської бідноти, головним чином рабів і бідних вільновідпущеників/жінок. За відсутності патрона, який би виконував функції лідера, модель керівництва в таких церквах представляється егалітаристською”.^[43] Спираючись на результати дослідження Пітера Лампе, який стверджував, що більшість римських християн проживали в щільно заселених найбідніших районах, і на аналіз вживання імен певними соціальними групами, Джуїтт робить вис-

Та ще на тім не кінець... Хто боявся коли у Пренесті
 Чи у Вольсініях, лісом лямованих, Габіях чесних,
 Чи на покотистих Тібура горах – домів руйнування?
 Тут же ми всі живемо у домищах, тичками підпертих,
 Бо лиш підпорами тими столичний гада управитель
 Урятувати будинок і, шпару замазавши давню,
 Радить своїм пожилцям безпечно в руйновищі спати.
 Годі! Як жити, то там, де немає пожежі, ні жаху -
 Римського жаху щоночі!.. «Води»,- закричав коло тебе
 Укалегон і лахміття виносить; вже третій зайнявся
 Поверх у тебе, а ти – ані гадки: як схопитись знизу,
 То вже останнім дізнається той, що від неба і зливи
 Під черепицю сховався і там з голубами туркоче.

(Ювенал, *Сатури*, 3:190-203) текст згадано в Dunn, *Beginning from Jerusalem*, 606.

^[42] Dunn, *Beginning from Jerusalem*, 607.

^[43] Jewett, “Tenement Churches and Communal Meals in the Early Church,” 32.

новок, що група Асинкріта і ін. (Рим. 16:14) і група “святих” (Рим. 16:15) належать до церков, які збиралися в інсулах.^[44] Ці ж висновки він поширює на церкву, описану в посланнях до Солунян. У Діях Апостолів зустрічається опис ранньохристиянського зібрання у приміщенні на третьому поверсі інсули. Це зустріч Павла з християнами в Троаді (Дії 20:5-12). Також християни могли збиратися в майстернях на перших поверхах інсул (пор. Дії 18:2-3), де знаходилися майстерні або інші великі приміщення. Фізичні умови життя і діяльності ранніх домашніх церков відсилають нас до соціально-економічних реалій першого століття.

Будівля інсули Аракоелі в Римі.

Соціологічний ракурс

Сплеск інтересу до прочитання Нового Завіту через лінзи соціології, економіки та культурної антропології не залишив осторонь домашні церкви.^[45] Особливу увагу приділяли категоріям “дім” (*oikos*), міська громада (*politeia*) і вільні асоціації (*collegia*).^[46]

У Римській імперії дім став головною соціальною структурою.^[47] Слово “ойкос” означало не лише місце, в якому збиралася громада, воно також відносилось до того, що ми назвали б сьогодні “сімейством”. На думку Уейна Мікс, Павло використовував фразу “церква в будинку X”, щоб відрізнити ці спільноти від всієї церкви міста, яка могла іноді збиратися разом (1 Кор. 14:23; Рим. 16:23) або від всієї церкви взагалі.^[48] Домашня церква “була базовим осередком християнського руху, ядро якої

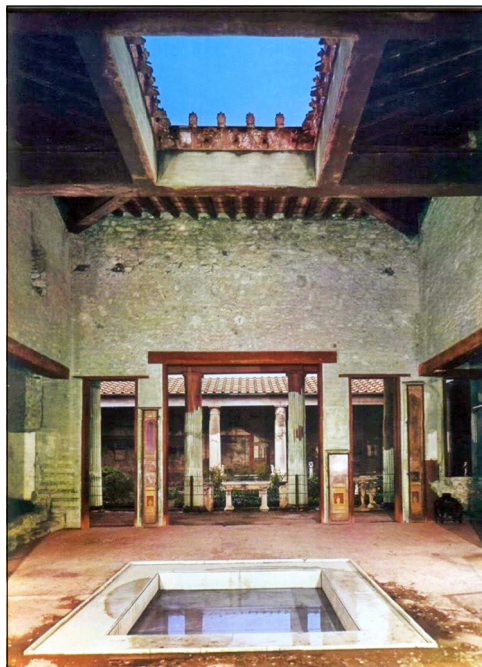
^[44] Детально про імена та їх зв’язок з домашніми церквами див. Jewett, 27-31.

^[45] Низка авторів зачепили їх у своїх дослідженнях. Див. Gerd Theissen, *The Social Setting of Pauline Christianity* (Edinburgh: T. & T. Clark; Philadelphia: Fortress, 1982); Meeks, *The First Urban Christians*; David C. Verner, *The Household of God: The Social World of the Pastoral Epistles*. SBL Dissertation Series, 71 (Chico, CA; Scholars Press, 1983); Derek Tidball, *The Social Context of the New Testament*. Biblical Classics Library (Carlisle: Paternoster, 1997).

^[46] Див. Геннадий Сергиенко, *Ранняя христианская община в Филиппах. Историко-эзегетическое исследование Флп. 3, 18-20*. Серия “Коллоквиум в монографиях” (Черкаassy: Коллоквиум, 2016), *passim*.

^[47] Тідбол відзначає, що це стало можливим внаслідок занепаду древніх сенаторських родин, перерозподілу багатства та утворення нових родин. Також, волюючи укріпити свою владу та особисті зв’язки, імператор Август став патроном імперії, використовуючи патерналізм. Див. Tidball, *The Social Context of the New Testament*, 79.

^[48] Meeks, *The First Urban Christians*, 75.

Атріум – від атріума в т. н. будинку трагічного поета в Помпеях

становив один розширений дім”.^[49]

Дім або домогосподарство “включав не лише чоловіка, дружину та дітей, але також рабів, вільновідпущеників і всіх, хто жив в будинку”.^[50] Сімейство першого століття докорінно відрізняється від сучасної родини, яка, як правило складається з батьків і дітей (так звана “нуклеарна” сім’я), тоді як в ті часи крім рабів до сімейства належали друзі або клієнти. Сімейство було “великим відкритим і соціально спаяним цілим”.^[51] Зв’язок такої різномірної групи визначався не родинними узами, а відносинами залежності і підпорядкованості. Спаяність була безпосередньо пов’язана із загальною економічною діяльністю, а також спільною участю в релігійних обря-

дах. Не випадково більшість новозавітних послань містить розділи з настановами різним членам родини: чоловікам, дружинам, дітям, рабам.^[52] Це може, з одного боку, говорити про важливість переосмислення традиційного домашнього устрою в світлі Євангелія, і, з іншого боку, про наявність певної напруженості між існуючими соціальними цінностями і новими відносинами християн. Скоріш за все, не кожен християнський “ойкос” функціонував як однорідне ціле, і випадок Онисима демонструє, що були ті, хто не слідували за релігійним вибором глави сімейства (Флм. 11).

У римському сімействі все знаходилося під владою старшого чоловіка роду (*paterfamilias*), який мав незаперечний авторитет. Другим після нього був старший син чи всиновлений спадкоємець. Батько сімейства дбав не тільки про близьке коло, а й про рабів, вільновідпущеників, ділових партнерів та клієнтів.^[53] На думку Герда Тайсена соціальний склад Павло-

^[49] Ibid.

^[50] С. К. Бартон, “Социальные ценности и структуры”, 740; ср. Тидбол, “Социальная среда основанных Павлом церквей”, 755.

^[51] Tidball, *The Social Context of the New Testament*, 79.

^[52] Про кодекси домашньої етики див. Девід Ауни, *Новый Завет и его литературное окружение* (СПб.: РБО, 2000), 193-4.

^[53] Мова йде про соціальні відносини “патрон – клієнт”. Див. Девід А. Десильва, “Патронаж и клиентура”, в *Словарь Нового Завета*. Т. 2: Мир Нового Завета, под ред. Крейга Эванса, Ральфа Мартина и Даниэля Рейда. Серия “Современная библеистика” (М: ББИ, 2010), 582-5; Eric C. Stewart, “Social Stratification and Patronage in Ancient Mediterranean Societies,” in *Understanding the Social World of the New Testament* eds. Dietmar Neufeld and Richard E. DeMaris (New York: Routledge, 2010), 156-66.

вих церков був неоднорідним, отже, соціальні відмінності сприймалися як даність і громада вписувалася в соціальну структуру домоволодіння. Це призводило до того, що глави сімейств могли ставати керівниками церков в силу свого статусу і досвіду. Тайсен назвав цю систему управління “патріархатом любові”.^[54] Тобто, головним мотивом управління і турботи ставала християнська любов, хоча і зберігалася патріархальна структура.

Хоча думка що домашня церква “асимілювалася в ієрархічну соціальну структуру греко-римського світу, в якій глави домів здійснювали юридичну та сімейну владу над своїми родичами і рабами”^[55] представляється переконливим, в Новому Завіті ми не зустрічаємо суворої ієрархії, характерної для римських родин.^[56]

Єдина група текстів, в яких ясно простежується вплив римського сімейства – пасторські послання. У них церква названа “домом Божим” (1 Тим. 3:15), Бог представлений господарем будинку (*despotes*) (2 Тим. 2:21), а керівник громади виступає як “охоронець” (*episkopos*) і “домоврядник/розпорядник дому” (*oikonomos*) (Тит. 1:7). Також Павло дає настанови Тимофію, щоб він ставився до членів церкви як до членів родини – батьків і матерів, братів і сестер (1 Тим. 5:1-2; пор. 1 Тим. 2:8-15; 6:1-2 ; Тит. 2:1-10).^[57] Очевидно, керівники церков в цих посланнях відносяться до категорії глав сімейств, інакше як пояснити фразу “добре рядив власним домом” (1 Тим. 3:4-5, 12)?^[58] Схоже, що в цих посланнях соціальна структура дому / сімейства визначає структуру церкви. Тим не менш, не слід думати, що це було грубим копіюванням існуючої соціальної структури.

Модель сімейства не пояснює всі аспекти життя ранніх церков, як вони описані в Новому Завіті: роль харизматичних лідерів або мандрівних апостолів, єдність християн в одному місті, провінції або по всій імперії.^[59] У попередньому розділі згадувався виклик, кинутий Джуїттом сталому консенсусу про переважання моделі домашньої церкви, яка залежить від заможного патрона. Спираючись на форм-критичний аналіз тексту 2 Сол. 2:10, він доводить, що відмова в участі у регулярних трапезах тим членам церкви, які не бажали працювати, зрозуміла тільки в тому випадку, якщо вклад кожного був вкрай важливим для практики

^[54] Цит. по Тидбол, “Социальная среда основанных Павлом церквей”, 755; ср. Schnabel, *Early Christian Mission*, 1304.

^[55] Jewett, “Tenement Churches and Communal Meals in the Early Church,” 25.

^[56] Див. Stegemann and Stegemann, *The Jesus Movement*, 279; Meeks, *The First Urban Christians*, 77.

^[57] Детально див. Verner, *The Household of God*, 83-125.

^[58] Verner, *The Household of God*, 159.

^[59] Про конвергенцію структур домоволодіння та братства у перших християн див. Karl Olav Sandnes, “Equality within Patriarchal Structures: Some New Testament Perspectives on the Christian Fellowship as a Brother- or Sisterhood and a Family,” in *Constructing Early Christian Family as Social Reality and Metaphor* ed. Halvor Moxnes (London; New York: Routledge, 2003), 150-65.

регулярних спільних вечерь.^[60] Звідси випливає кумулятивний висновок: християнські групи в Солуні належали до бідного прошарку суспільства, представники якого проживали в інсулах, і утворювали своєрідну комуну, в якій кожен “вносив свою частку у вечері любові, які були знаком, що вказує на перетворення нової епохи, започаткованої Христом”.^[61] Траєкторія, запропонована Джуїттом, вносить деякі корективи в консенсус про місце християнського сімейства в ранній церкві, а також змушує сумніватися в правомірності спроб ототожнити біблійне поняття “домашня церква” з сучасним феноменом “християнська сім’я”.

Місіологічний та еклезіологічний ракурс

Складно переоцінити значення домашніх церков для залучення нових послідовників Христа в містах Римської імперії. Бартон зазначає, що соціальна структура сімейства мала найбільший вплив на перші християнські громади.^[62]

В ході проповіді місіонерів до Христа наворачалися не окремі віруючі, а цілі сімейства: сімейство Лідії і в’язничний дозорець у Филипах (Дії 16:14-15, 32-34), сімейство начальника синагоги Криспа і дім Стефана в Коринті (Дії 18:8; 1 Кор. 1:16; 16:15). Доми новонавернених перетворювалися на осередки християнського життя в містах Середземномор’я.^[63] Це мало ряд переваг: по-перше, доми вже були готові для зборів; по-друге, для євреїв було нормально збиратися в приватних домах, це нікого не дивувало; по-третє, в домах створювалася атмосфера для сімейних відносин і спільних трапез перших християн; нарешті, після вигнання з синагог доми ставали місцем зустрічей віруючих, що не привертало до себе увагу.^[64]

Саме “домашні церкви” стали найбільш важливим інструментом поширення християнства в першому столітті. Навернення глави або представника впливового сімейства в місті запускало процес поширення Євангелії в цілих провінціях: Епенет став “первісток Ахаї для Христа” (Рим. 16:5), також Стефан і його сімейство “службі святим присвятились вони” (1 Кор. 16:15). Сімейства мали розгалужені соціальні зв’язки в містах та за їх межами, по яких, як по комунікаційних мережах Євангелія досить швидко поширювалась і проникала в інші осередки суспільства. Доми перетворювалися в “базу місіонерської роботи, базовим центром

^[60] Jewett, “Tenement Churches and Communal Meals in the Early Church,” 33-39. Про *communitas* у спільнотах Павла див. Тидбол, “Социальная среда основанных Павлом церквей”, 753.

^[61] Jewett, “Tenement Churches and Communal Meals in the Early Church,” 41.

^[62] Бартон, “Социальные ценности и структуры”, 740.

^[63] Див. Margaret Y. MacDonald, *The Power of Children: The Construction of Christian Families in the Greco-Roman World* (Waco: Baylor University Press, 2014), 109-48; John M. G. Barclay, “The Family as the Bearer of Religion in Judaism and Early Christianity,” in *Constructing Early Christian Family as Social Reality and Metaphor*, ed. Halvor Moxnes (London; New York: Routledge, 2003), 66-80.

^[64] Schnabel, *Early Christian Mission*, 1302.

Сімейний пір. Фреска із тріклініума в Помпеях.

помісної церкви, місцем зборів для поклоніння, готелем для місіонерів і посланців і, в той же самий час головним і вирішальним місцем християнського життя і формування”.^[65] На думку Роджера Герінга “принаймні в перші роки трикліній (іноді разом із зовнішнім двором ... або атриумом) становив більш-менш ідеальне місце для навчання і проповіді, катехізичних хрещальних настанов і іншої місіонерської діяльності церкви”.^[66]

Як правило, навернені голови сімейств або відносилися до категорії “тих, хто боїться Бога”, тобто язичників, які симпатизують юдаїзму,^[67] або були наверненими до Христа юдеями. Як правило представники таких сімейств вже були шанованими людьми, їх голос міг бути вирішальним у процесах, що відбувалися в місті. Так в Антіохії Пісідійській проповідь Павла і Варнави зупинили, оскільки юдеї підбурили “побожних впливових жінок та значніших у місті” (Дії 13:50), такі ж люди серед тих, хто співчував Павлу попередили його про небезпеку в Ефесі (Дії 19:31). Зазвичай шанувальники Бога, навернені юдеї або почесні громадяни вже були освіченими і досвідченими в управлінні, що природно відкривало їм шлях до виконання лідерської функції в громаді. Також домашні цер-

^[65] Ibid., 1301-2.

^[66] Цит. по Schnabel, *Early Christian Mission*, 1303.

^[67] Детально див. Ирина Левинская, *Деяния апостолов на фоне еврейской диаспоры* (СПб.: Логос, 2000), 218-27; Скот Макнайт и Дж. Р. К. Каусленд, “Прозелиты и ‘бо-ящиеся Бога’”, в *Словарь Нового Завета*. Т. 2: Мир Нового Завета, под ред. Крейга Эванса, Ральфа Мартина и Даниэля Рейда. Серия “Современная библеистика” (М: ББИ, 2010), 637-47.

кви перетворювалися на відмінне місце для подальшого формування керівників та настанови їх в євангельському вченні і практиці.

Наявність декількох домашніх церков у місті ставило питання про їх взаємодію і уніфікацію вчення і практики. На думку низки дослідників, саме наявність декількох домашніх церков в Коринті пояснює факт партійності і напруженості між різними групами.^[68] Просте прочитання послання демонструє, наскільки різноманітними були виклики, що по-стали в такій атмосфері. Також, якщо прийняти тезу, що якщо хоча б в Коринті (1 Кор. 1:10-17), Филипах (Флп. 1:1) і Римі (Рим. 16:3-16) було кілька домашніх церков, тоді зрозуміло, що саме в цих осередках здійснювалося все, що стосувалося церковної дисципліни (пор. 1 Кор. 5:1-13; 2 Кор. 2:5-11; Євр. 10:24-25). Таким чином, домашні церкви були повноцінним виявленням вселенської церкви.

ЗАМІСТЬ ВИСНОВКУ: ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ІМПЛІКАЦІЇ

Короткий екскурс у вивчення домашньої церкви в сучасній біблістиці дозволяє зробити цілком однозначний висновок – сучасне використання цього поняття в баптистських колах дисонує з тим, чим домашня церква була в першому столітті. Отже, що ж таке домашня церква за часів Нового Завіту?

По-перше, це група християн, що збиралася в домах (*домусах*) більш заможних братів і сестер, або ж в найманих приміщеннях чи квартирах в дохідних будинках (*інсули*). Саме про це йдеться у формулі “церква, що збирається в будинку Х”. Кількість тих, що збиралися в цих приміщеннях визначалася фізичними умовами, а також місткістю приміщень, і могла не перевищувати п’ятдесят чоловік. Ці ж умови, а також соціальний склад, накладали свій відбиток на характер взаємин в громадах і спосіб управління.

По-друге, хоча домашні церкви були тісно пов’язані з соціальною структурою домоволодіння (*ойкос*), вони не були дзеркальним відображенням греко-римської сім’ї першого століття. Соціальний склад домашніх церков був досить різноманітним і включав не лише знатних і заможних, але й рабів, вільновідпущеників, жінок, юдеїв і греків. Це було різнорідна спільнота, об’єднана у Христі. Іноді соціальні відмінності призводили до невірного здійснення церковних практик, як це видно на прикладі Вечері Господньої в Коринті.

По-третє, домашні церкви не були просто християнською групою спілкування. Це були повноцінні церкви, в яких діяла своя система кері-

^[68] Filson, “The Significance of the Early House Churches,” 110; Murphy-O’Connor, *St. Paul’s Corinth*, 158; Dunn, *Beginning from Jerusalem*, 607-8.

^[69] Ральф У. Нейбор, *Домашние церкви: путь становления лидера* (К.: Эммануил, 1997); Давид Финнелл, *Жизнь в Его теле: простое руководство для активной жизни*

вництва, проходили регулярні богослужіння, здійснювалися таїнства хрещення і євхаристії, вони підтримували зв'язок з іншими церквами та окремими християнами, а також брали участь в поширенні Євангелія.

Нарешті, домашня церква не була ідеальною моделлю, як і будь-яка інша модель церкви. Наявність декількох домашніх церков в одному місті могла призводити до ізоляціонізму, а в деяких випадках до напруженості і навіть конфліктів. Соціальне розшарування могло призводити до ослаблення внутрішньої єдності церкви і зниження якості християнського свідчення навколишньому світу. Піднесення певних керівників з диктаторськими нахилами могло заважати підтримці активного зв'язку з іншими церквами середземноморської ойкумени.

Ототожнення домашньої церкви з сім'єю є дуже невдалим. Сучасна нуклеарна сім'я знаходиться дуже далеко від домоволодіння першого століття. Сім'я має чіткі межі, за якими знаходяться “вони”, що відрізняються від “нас”, в той час як межі домоволодіння були досить пористими і в його орбіті перебували дуже різноманітні люди з різним ступенем взаємних зв'язків. На мій погляд присутність поняття “домашня церква” у віросповіданнях баптистів тільки ускладнює питання, як ми це бачили у попередніх розділах. Наявність декількох редакцій віросповідання ВСО ЄХБ, на мій погляд, відображає пошук шляхів, які б допомогли пом'якшити прохановську потрійну схему. Прив'язка домашньої церкви до помісної церкви (2000р), або повне вилучення поняття з тексту віросповідання (2006к) були гарними кроками, але недостатніми. Найкраще рішення бачимо в українській версії віросповідання (2000у), де дім – це просто місце зібрання церкви, і це найкраще підходить до того портрету домашньої церкви, який ми спробували реконструювати з опорою на сучасну біблістику.

Друга сучасна тенденція – ототожнення малих груп з домашніми церквами також має мало спільного з домашньою церквою, якщо не сказати більше. Якщо побіжно переглянути найбільш популярні посібники з церков малих груп,^[69] то стає зрозуміло, що ця модель спирається на прагнення використовувати феномен малих груп для поширення Євангелії і активізації християнського життя.

Малі групи – типове явище для суспільства,^[70] але вони істотно відрізняються від домашньої церкви. Перш за все тим, що велика частина посібників акцентують важливість обмеження кількісного складу малих груп 8-15 учасниками. Як правило, це обґрунтовується соціальною динамікою в групі і необхідністю зберегти близькі відносини членів групи, що стає неможливим в разі її кількісного зростання. Також, посібники

ячейки (К.: Эммануил, 1998); Джоел Комиски, *Секреты успеха церквей домашних ячеечных групп* (СПб.: Библейский взгляд, 1998).

^[70] Детально див. Stephen A. Grunlan and Marvin K. Mayers, *Cultural Anthropology: A Christian Perspective* (Grand Rapids, MI: Zondervan, 1979), 190-94.

^[71] Див. Нейбор, *Домашние церкви*, 9-12; Финнелл, *Жизнь в Его теле*, 11-33; Комиски, *Секреты успеха церквей домашних ячеечных групп*, 12-15.

виходять з необхідності зв'язку малих груп з більшою групою (конгрегація) і участі у регулярному спільному богослужінні.^[71] По суті, практично всі автори говорять про те, що це інший спосіб організації і життя церкви.

Одною з основних ознак осередкових церков і малих груп є їх постійне ділення. Групи діляться, утворюють кластери, які в свою чергу об'єднуються в зони і знаходяться під управлінням зональних лідерів. Цей підхід може бути хорошим менеджментом, але з поганою еклезіологією. У Новому Завіті церква створювала інші церкви, а не ділилася з метою розмноження. Як ми могли бачити, наявність відокремлених домашніх церков сама по собі несла загрозу цілісності церкви, а тут швидке зростання і ділення зводяться в ранг основного принципу.

Нарешті, групи збираються для різних цілей, але в них немає служителів (якщо не вважати такими лідерів малих груп). Групи залежать від зв'язку з іншим більш високим рівнем керівництва. Групи – хороший інструмент поживлення християнського життя, але чи можуть вони бути церквою в повному розумінні цього слова? Як правило, в рекомендаціях керівникам груп підкреслюється важливість підтримки членів груп, залучення нових членів і ділення групи як одна з обов'язкових умов стабільного зростання, але ви не зустрінете рекомендацій по церковній дисципліні.

Модель домашньої церкви була досить ефективною і своєчасною для того періоду історії християнського руху, коли він був напівлегальним і не мав офіційних місць для зібрань. Церква наповнила соціальну структуру домоволодіння новими відносинами, але це не означає, що ми повинні постійно триматися за історичні форми церкви. “Дух дихає, де хоче” (Ін. 3:8). Я сподіваюся, що ця стаття зможе розпочати подальшу дискусію про природу церкви і нові форми церковного життя на сучасному етапі історії.

Використана література

- Бартон С. К. “Социальные ценности и структуры”. В *Словарь Нового Завета*. Т. 2: Мир Нового Завета, под ред. Крейга Эванса, Ральфа Мартина и Даниэля Рейда. Серия “Современная библеистика”, 737-42. М: ББИ, 2010.
- Белоусов С.В. “Первый назидательный съезд баптистов в Омске (Сибирь)”. *Баттист* 6-7 (1925): 35-39.
- “Вероучение ВСЕХБ”. *Братский Вестник* 4 (1985): 33–49.
- ВСО ЄХБ. Учебна Рада. *Визнання віри євангельських християн-баптистів та практика християнського життя та служіння*. Луцьк: “Християнське життя”, 2010.
- Зегнун, В., іерей. “Домашние церкви в контексте 1Кор. 11:17–34”. *Християнское Чтение* №?5 (2016): 42–51.
- Левинская, Ирина. *Деяния апостолов на фоне еврейской диаспоры*. СПб.: Логос, 2000.
- Одинцов Н. В. “О Церкви”. *Баттист* 9-10 (1926): 4–7.
- Омельчук В. “Церква домашніх груп”. <https://www.baptyst.com/tserkva-domashnih-grup/>
- Проханов, Иван. “Изложение евангельской веры или вероучение евангельских христиан”. В *История баптизма*. Вып. 1, 435–58. Одесса: Одесская богословская семинария, 1996.
- “Вероучение ВСЕХБ: Проект”. *Братский Вестник* 4 (1980): 32–52.

- Сергиенко, Геннадий. *Ранняя христианская община в Филиппах. Историко-экзегетическое исследование Флп. 3, 18-20*. Серия "Коллоквиум в монографиях". Черкассы: Коллоквиум, 2016.
- Тидбол, Дерек. "Социальная среда основанных Павлом церквей". В *Словарь Нового Завета*. Т. 2: Мир Нового Завета, под ред. Крейга Эванса, Ральфа Мартина и Даниэля Рейда. Серия "Современная библистика", 750–58. М: ББИ, 2010.
- Фи, Гордон Д. "История как контекст для толкования". В *Библия в современном мире: аспекты толкования*, 9 – 36. М.: "Триада", 2002.
- Шатров П. К. "Церковь Христа в свете учения Св. Писания". *Братский Вестник* 2 (1977): 13–15.
- Banks, Robert. *Paul's Idea of Community*. Rev. ed. Peabody, Mass.: Hendrickson, 1994.
- Barclay, John M. G. "The Family as the Bearer of Religion in Judaism and Early Christianity." In *Constructing Early Christian Family as Social Reality and Metaphor*, edited by Halvor Moxnes, 66–80. London; New York: Routledge, 2003.
- Birkey, Del. *The House Church: A Model for Renewing the Church* Scottsdale, PA: Herald, 1988.
- Dunn, James D.G. *Beginning from Jerusalem. Christianity in the Making*, vol. 2. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2009.
- Filson, Floyd V. "The Significance of Early House Churches." *Journal of Biblical Literature* Vol. 58, No. 2 (Jun 1939): 105–112. URL: <http://www.jstor.org/stable/3259855>. Accessed: 17-10-2016 16:04 UTC
- Grunlan, Stephen A. and Marvin K. Mayers. *Cultural Anthropology: A Christian Perspective*. Grand Rapids, MI: Zondervan, 1979.
- Jewett, Robert. "Tenement Churches and Communal Meals in the Early Church: The Implications of a Form-Critical Analysis of 2 Thessalonians 3:10." *Biblical Research* 38 (1993): 23–43. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=sso&db=rh&AN=ATLA0000907019&site=ehost-live>.
- MacDonald, Margaret Y. *The Power of Children: The Construction of Christian Families in the Greco-Roman World*. Waco: Baylor University Press, 2014.
- Meeks, Wayne A. *The First Urban Christians: The Social World of the Apostle Paul*. New Haven: Yale University Press, 1983.
- Murphy-O'Connor, Jerome, O.P. *St. Paul's Corinth: Texts and Archaeology*. Good News Studies, 6. Collegeville, MN: Liturgical Press, 1990.
- Peppard, Michael. *The World's Oldest Church: Bible, Art, and Ritual at Dura-Europos, Syria*. New Haven: Yale University Press, 2016.
- Sandnes, Karl Olav. "Equality within Patriarchal Structures: Some New Testament Perspectives on the Christian Fellowship as a Brother- or Sisterhood and a Family." In *Constructing Early Christian Family as Social Reality and Metaphor*, edited by Halvor Moxnes, 150–65. London; New York: Routledge, 2003.
- Schnabel, Eckhard J. *Early Christian Mission*. Downers Grove, IL: IVP, 2004.
- Stegemann, Ekkehard W., Wolfgang Stegemann. *The Jesus Movement: A Social History of Its First Century*. Minneapolis: Fortress, 1999.
- Stewart, Eric C. "Social Stratification and Patronage in Ancient Mediterranean Societies." In *Understanding the Social World of the New Testament*, edited by Dietmar Neufeld and Richard E. DeMaris, 156–66. New York: Routledge, 2010.
- Tidball, Derek. *The Social Context of the New Testament*. Biblical Classics Library. Carlisle: Paternoster, 1997.
- Trumper, Monika. "Material and Social Environment of Greco-Roman Households in the East: The Case of Hellenistic Delos." In *Constructing Early Christian Family as Social Reality and Metaphor*, edited by Halvor Moxnes, 19–43. London; New York: Routledge, 2003.
- Verner, David C. *The Household of God: The Social World of the Pastoral Epistles*. SBL Dissertation Series, 71. Chico, CA; Scholars Press, 1983.
- Wallace-Hadrill, Andrew. "Domus and Insulae in Rome: Families and Housefuls." In *Early Christian Families in Context: An Interdisciplinary Dialogue*, edited by David L. Balch and Carolyn Osiek, 3–18. Grand Rapids, MI; Cambridge, UK: Eerdmans, 2003.
- White, L. Michael. *The Social Origins of Christian Architecture*. Vol. I: Building Gods House in the Roman World Architectural Adaptation Among Pagans, Jews, and Christians. Valley Forge, PA: Trinity Press International, 1996.
- White, L. Michael. *The Social Origins of Christian Architecture*. Vol. II: Texts and Monuments for the Christian Domus Ecclesiae in Its Environment. Valley Forge, PA: Trinity Press International, 1997.